

аппарата. Обзор научных работ по данной проблеме, осуществленный с позиции гендерного подхода, позволил нам объединить их в три категории. К первой были отнесены труды, в которых исследователи придерживаются принципов гендерного подхода; во второй группе находятся исследования, которые характеризуются противоречивостью при использовании гендерной терминологии, к третьей группе относятся работы, авторы которых являются сторонниками поло-ролевой позиции.

Ключевые слова: женское образование, гендерные исследования, гендерная методология, гендерный подход, поло-ролевой подход.

SUMMARY

Klochko O. Theoretical and methodological aspects of research of the problem of establishing and developing women's education in Ukraine in the middle of the XIX – the beginning of the XX centuries.

The article shows the analyses of modern national historical and pedagogical works, in which there was establishing and developing women's education in Ukraine in the middle of the XIX – the beginning of the XX centuries is researched. The focus is made on the theoretical and methodological aspects of research, in particular the problem of the use of gender methodology and relevant categorical apparatus. The author relies on conceptual researches of scientists (who research problem of gender), among them T. Doronina is allocated, who has developed comparative scheme of sex-role and gender approach in education. The purpose of sex-role approach is creating conditions for successful socialization and personal fulfillment of pupils within traditional sex-role model, mainly in the areas of life that are caused by biological sex, according to which the education is expected by a certain sexual norms (stereotypes); in contrast, the purpose of gender approach is creating conditions for successful gender socialization of pupils, approval of equal opportunities of personal fulfillment in all the areas of life, rejection of gender stereotypes in education. In result review of scientific work, researching the problem of establishing and developing women's education in Ukraine in the middle of the XIX – the beginning of the XX centuries, which has made from the gender approach, has allowed us to unite research in three categories. To the first category were classified the works where scholars follow the principles of gender approach (V. Dobrovolska, L. Ershova, K. Kobchenko, J. Korolevska, A. Savjuk, L. Smolyar, T. Suhenko, M. Rygkova, T. Shushara); the second group – scientific works, in which we have found differences between the author's understanding of gender approach of learning the problem and theory and methodology of gender researches (V. Virchenko, O. Lytvynenko, N. Slyusarenko, T. Tronko); the third group – scientific works, the author's of which take the open sex-role research position (G. Vorobjeva, V. Gurina, J. Lopatenko, I. Martynova, L. Pryjmenko). We consider attention to the problems of gender education, taking into account modern egalitarian principles of education, during researching historical and pedagogical problems, definitely is a progressive indicator and becomes more prevalent in modern science.

Key words: women's education, gender researches, gender methodology, gender approach, sex-role approach.

УДК 37.013

Н. М. Шапкіна

Київський національний лінгвістичний університет

ВИНИКНЕННЯ ТА ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ СПРАВИ

У статті коротко викладена історія виникнення перекладацької справи та основні етапи її розвитку:

- перший етап – «синкретично-комунікативний» – від найдавніших цивілізацій Месопотамії – до XV століття до н. е.

- *другий етап – від XV століття до н. е. – до XIII ст. до н. е. Його можна умовно назвати «синкретично-інформаційний».*
- *третій етап – від XIII ст. до н. е. до VII ст. до н. е. – «синкретично-ортодоксальний».*
- *четвертий етап, на наш погляд, тривав від VII ст. до н. е. до XI ст. – «ортодоксально-секуляризаційний».*

Ключові слова: переклад, історія перекладу, перекладацька справа, етапи розвитку.

Постановка проблеми. Діяльність перекладачів останнім часом стала невід’ємною умовою розвитку міжнародних контактів, обміну діловою та науково-технічною інформацією.

Загально відомо, що з найдавніших часів професія перекладача була шанованою та почесною. Як свідчить історія, ще в давньому Карфагені (IX ст. до н. е.), де жили люди, що говорили різними мовами, існувала особлива каста професійних перекладачів. Вони мали особливий правовий статус і користувалися винятковою перевагою: вони були звільнені від виконання всяких повинностей. За висновками дослідників, навіть зовні члени касты перекладачів відрізнялися від інших: вони ходили з голеними головами й носили татуювання.

У тих, що перекладали з декількох мов, був витатуюваний папуга з розпростертими крилами. Ті ж, хто був здатний працювати лише з однією мовою, мали папугу зі складеними крилами [1].

Аналіз актуальних досліджень. У сучасній науці ми зустрічаємо різні підходи до періодизації історії перекладацького досвіду. Зупинимося на основних, що мають найбільшу популярність серед науковців.

Мета статті – висвітлити основні історичні віхи виникнення перекладацької справи та етапи розвитку перекладу як виду просвітницької діяльності.

Виклад основного матеріалу Російський дослідник П. І. Копанєв виділяє в історії перекладу чотири періоди. Він вважає, що «в ході конкретно-історичного розгляду практики та теорії перекладу в цілому й художнього перекладу зокрема все з більшою виразністю проступають хронологічні етапи духовного розвитку людства та його багатовікової культури, що збігаються, в основному, з етапами соціально-історичної хронології світу». Він розрізняє перший (давній період – рабство й феодалізм); другий (середній – від первісного накопичення капіталу до науково-технічної революції XVIII ст. включно); третій (новий період – кінець XVIII – кінець XIX ст.); четвертий (новітній період – кінець XIX – XX ст.) [2].

Характерним є те, що в іншій своїй роботі в четвертому періоді П. І. Копанєв виділяє особливу – радянську школу перекладу, яка «стала основою і взірцем для розвитку теорії й практики художнього перекладу в усьому світі» [3].

Американець французького походження Джордж Стейнер (Штайнер) (Francis George Steiner (нар. 1929) у своїй монографії «Після Вавилону: аспекти мови і перекладу» (1975) також виділяє в історії перекладу чотири періоди, межі між якими зовсім не абсолютні [4].

За Стейнером, перший період починається в I ст. до н. е. від тоді, як Цицерон писав про те, як він перекладав грецьких ораторів Есхіла, Демосфена, Горація та закінчується коментарями Фрідріха Гельдерліна (Johann Christian Friedrich Hölderlin (1770–1843), німецького поета початку XIX ст., який здійснив переклади праць Софокла в 1804 році.

Стейнер зазначає, що цей період, який охоплював майже 18 століть, має цілком емпіричний характер, тобто ґрунтований на практичному досвіді розвитку людської думки [5].

Другий період Стейнер називає етапом теорії і герменевтичних пошуків. Його початок Стейнер пов'язує з іменами Олександра Фрейзера Тайтлера (Tytler Alexander Fraser (1747–1813), автора нарису про принципи перекладу, що вийшла в Лондоні в 1792 р. [6] і Фрідріха Штейнмахера (Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768–1834), чия робота про методи перекладу з'явилася в 1813 р. [7].

На думку Стейнера, цей період завершується книгою французького письменника і перекладача Валері Ларбо (Valery Larbaud (1881–1957) «Під заступництвом Св. Ієроніма», що вийшла в 1946 р. [8].

Третій період починається в 40 рр. XX ст. появою перших статей з теорії машинного перекладу. Початок цього періоду Стейнер пов'язує з іменами російських і чеських учених, які формально намагалися застосувати лінгвістичну теорію і статистичні методи до дослідження перекладу. У цей період робляться спроби встановити відповідність між формальною логікою і моделями мовних трансформацій. Новий напрям він визначає як герменевтичний.

Початок четвертого періоду Стейнер пов'язує з популярністю екзистенціалістських ідей німецьких філософів Мартіна Хайдеггера (Martin Heidegger (1889–1976) і Ганса-Георга Гадамера (Hans-Georg Gadamer (1900–2002), видатних мислителів другої половини XX ст.

Ганс-Георг Гадамер відомий, насамперед, як засновник «філософської герменевтики» (від ст.-грец. ἑρμηνευτική – мистецтво тлумачення).

На думку Гадамера, у історика, який звертається до якого-небудь тексту, завжди є деяке «попереднє розуміння» цього тексту. У традиції, в якій він живе й мислить; це розуміння може коригуватись у процесі роботи над текстом. Історик не може повністю звільнитися від передумов свого мислення [9].

Ця думка Гадамера дає підстави вважати, що безупередженого мислення не існує, оскільки буття – це час, який об'єктивно плине вічно, а

людський досвід суб'єктивний і має свої межі. Тому перекладач тексту залежить від свого суб'єктивного сприймання тексту і подальшого його осмислення.

На цих філософських ідеях Стейнер визначив новий напрям у розвитку перекладацької думки – «герменевтичний».

Популярною в науковців є думка французького науковця М. Балляра, яку він виклав у роботі «Від Цицерона до Беньяміна». Ця класифікація періодів схожа з класифікацією П. І. Копанева, однак, автор робить особливий акцент на етапи розвитку духовної сфери людської цивілізації [10].

Дослідники Д. З. Гоцирідзе і Г. Т. Хухуні піддали критиці концепцію Стейнера. На їхню думку, запропонована Стейнером періодизація історії перекладу позбавлена справжнього історизму, оскільки в ній «по суті ігноруються ті відмінності, які характеризували розвиток перекладу та перекладацької думки протягом двох тисяч років – від античних авторів до європейських романтиків». Вони обирають для історії перекладу періодизацію, засновану на виділенні етапів розвитку літератури [11].

Як зазначає М. К. Гарбовський, «Стейнер не претендує на побудову історії перекладу. Він лише намагається представити в історичному ракурсі погляди на переклад, що містяться в деяких роботах, об'єднати їх навколо ідей або методів пізнання, які домінували в той або інший період. Адже не випадково побудована класифікація відкривається висловлюваннями про переклади Цицерона, у той час як переклад існував ще за багато тисячоліть до того.

За останні десятиліття в сучасній науці відносно теорії та історії перекладу зустрічається кілька підходів до періодизації перекладацького досвіду.

Цікавим є трактування періодів розвитку перекладацької думки російської дослідниці О. І. Костікової, яку вона викладає у своїй роботі «Історія перекладу: предмет, методологія, місце в науці про переклад». На її думку, періодизація в історії перекладу може бути представлена таким чином:

Перший (гіпотетичний) – дописемний період, про який немає ніяких документальних підтверджень, і тривалість якого вельми широка – кілька десятків тисячоліть.

Другий період – від перших писемних двомовних документів на глиняних табличках до винаходу друкарського верстата – його тривалість обмежена кількома тисячоліттями. Другий період характеризується поділом письмового та усного перекладу і виділенням останнього в окремий самостійний вид діяльності.

Третій період – від першої перекладеної і надрукованої книги, якою стала Біблія німецького винахідника Гутенберга (Johannes Gensfleisch zur Laden zum Gutenberg (близько 1400–1468), виданої в першій половині 1450-х років. Традиційно вважається точкою відліку історії друкарства в Європі.

Хоча, за свідченням деяких дослідників, це не перший друкарський варіант Біблії, серед інших першодруків її виділяє виключна якість оформлення [12].

Ми поділяємо висловлену вище думку, оскільки така періодизація найбільше віддзеркалює розвиток перекладацької справи в освітньому напрямі та складає перспективу розвитку теорії перекладу як окремої науково-педагогічної галузі.

У відомому посібнику українських авторів О. Є. Семенець, О. М. Панас'єва періодизація визначається в контексті викладення матеріалу: а) переклад у стародавньому світі; б) переклад у перехідний період від пізньої стародавності до раннього Середньовіччя; в) переклад у середні віки [13].

Відомий у світі сходознавець – американець українського походження Самуель Крамер (Samuel Noah Kramer (1897–1990) у одній із найвідоміших у світі книг про історію походження людської цивілізації описує часи Шумерської цивілізації, яка існувала близько семи тисяч років тому, зокрема, про школу е-дуба (будинок табличок), у якій писарі повинні були працювати з двома мовами – шумерською і аккадською.

На думку більшості дослідників, головним поштовхом у розвитку перекладацької справи був переклад Священного писання.

Переклад Біблії англійською був виконаний у різний час кількома авторами. Джон Вікліф (між 1320 і 1330–1384) – англійський реформатор, ідеолог бюргерської єресі – одним із перших виконав два варіанти перекладу. Перший – буквально згідно латинського тексту, другий – більш вільний.

Німецькою мовою Новий заповіт переклав Мартін Лютер (Martin Luther (1483–1546) на початку 1522 р., а Старий Заповіт у 1532 р.

На думку вже згадуваних російських професорів Л. Л. Нелюбліна та Г. Т. Хухуні, особливістю розвитку перекладацької справи епохи Відродження став скептицизм.

У своїй праці «Наука про переклад» у главі «Перекладацький скептицизм у епоху Відродження» вони звертають увагу на особливості оцінки роботи перекладача, яку дає вустами Дон Кіхота у своєму романі Мігель де Сервантес Сааведра (Miguel de Cervantes Saavedra (1547–1616), а також судження відомого французького поета Жоашена дю Белле (Joachim Du Bellay (1522–1560), які він висловив у своєму трактаті «Захист і уславлення французької мови» (*La défense et l'illustration de la langue françoise*).

На Русі першими перекладачами стали Кирило (в миру Костянтин на прізвисько Філософ (827–869) і його брат Мефодій (в миру Михаїл (815–885) – слов'янські просвітителі, творці слов'янської азбуки, проповідники християнства, які навчали слов'ян письму.

Для європейської історії перекладу значущими стали роботи французького філолога-гуманіста Етьєна Доле (Etienne Dolet (1509–1546) «Коментарі до латинської мови» (*Commentarii linguae latinae*) та «Про спосіб найкращого перекладу з однієї мови на іншу» (*La maniere de bien traduire d'une langue en autre*).

В історії перекладу добре відоме ім'я італійського гуманіста, письменника й історика Леонардо Бруні (Leonardo Bruni (1374–1444). У своєму трактаті «Про правильний переклад» (1420) він підкреслює необхідність знання культури, філософії в цілому. Бруні аналізує прийоми реконструкції при перекладі, розглядає питання синонімії, критикує зайве вживання неологізмів, запозичених із тексту оригіналу, торкається питань стилістики, зв'язності змісту тексту з його формою.

Французький поет, математик, лінгвіст, перекладач Баше де Мезіріак (Claude Gaspard Bachet de Méziriac (1581–1638) у 1621 році видав текст «Арифметики» давньогрецького математика Діофанта Александрійського (325–409), супроводивши його латинським перекладом і коментарями. Ця робота увійшла в історію перекладу як зразок навчальних посібників, у якому автор перекладу дав свої коментарі та пояснення, чим підкреслив необхідність просвітницької спрямованості перекладацької діяльності [14].

XVII століття для перекладацької справи відзначено збільшенням частки світських, насамперед, наукових перекладів, що ще більше посилює просвітительський, а іноді навчальний характер перекладацької діяльності.

У цей час створюються двомовні словники, тлумачні словники, словники синонімів.

Найбільш ранній зі збережених таких словників, що містить 174 слова, датується 1282 роком. Перший із друкованих словників словенської (церковнослов'янської) мови «Лексис» у 1596 році створив Тустановський Лаврентій Іванович (справжнє прізвище Кукіль-Тустановський (близько 1560–1634) – релігійний і культурний діяч, активний учасник братського руху в Україні. Словник створений за так званим альтернативним принципом.

У 1627 році в Києві вийшов «Лексикон словенороський» (Лексіконъ славенорощскій альбо Имень тлъкованіє) Памви Беринди (1550–70-ми рр. – 1632) – відомого діяча української та білоруської культури.

«Лексикон» містить понад 7 тисяч слів. У ньому закладені принципи словникового матеріалу, зокрема, за алфавітним принципом, які застосовуються й тепер.

У 1771 р. з'являються декілька словників професора Московського університету Франца Гельтергофа (Franz Hölterhof ([1711–1805](#)), які він використовував у процесі викладання.

Майже одночасно (у 1773) побачив світ перший російський словник синонімів «Досвід російського сословника» російського письменника,

демократа Д. І. Фонвізіна (1744–1792), що містив 32 синонімічних пояснень різних слів і понять. При підготовці «Досвіду...» Фонвізін спирався на синонімічний словник абата Габріеля Жирара – відомого французького граматака (1677–1748).

Висновок.

Ми розглядаємо перекладацьку діяльність як частку педагогічного процесу. Тому її виникнення і розвиток, на наш погляд, тісно пов'язаний з розвитком педагогічної науки.

Наше бачення етапів розвитку перекладацької справи в науково-педагогічному значенні пропонуємо в такому вигляді:

- перший етап – від найдавніших цивілізацій Месопотамії, що виникли близько 5 тисяч років до появи фінікійської писемності – до XV століття до н. е. Цей період умовно можна назвати «синкретично-комунікативним», коли переклад був виключно засобом вербально спілкування між людьми й народами;
- другий етап – від XV століття до н. е., коли з'явилася одна з перших зафіксованих в історії людства систем фонетичного письма, від якої пішла грецька писемність, а згодом кирилиця й латиниця, до появи іудаїзму та християнства –XIII ст. до н. е. Його можна умовно назвати «синкретично-інформаційним»;
- третій етап – від XIII ст. до н. е. до VII ст. до н. е., коли релігія стала основою буття людей і переклад був засобом поширення релігійних традицій. Його можна умовно назвати «синкретично-ортодоксальним»;
- четвертий етап, на наш погляд, тривав від VII ст. до н. е. до XI ст., під час якого виникли не тільки перші наукові відкриття та знання про навколишній світ, а й їхнє застосування в житті людей. Переклад у цей період став засобом поширення не тільки релігійних канонів, а й науково-теоретичних знань. Його можна умовно назвати «ортодоксально-секуляризаційним».

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарбовский Н. К. Теория перевода / Н. К. Гарбовский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2004. – С. 15–16.
2. Копанев П. И. Вопросы истории и теории художественного перевода / П. И. Копанев. – Издательство : Изд-во Белорусского гос. ун-та, 1972. – 297 с.
3. Копанев П. И. Теория и практика письменного перевода : учебн. пособие. – Ч. 1 / П. И. Копанев, Ф. Беер. – Минск : Вышэйш. шк, 1986. – С. 47.
4. Steiner George. After Babel. Aspects of Language and Translation : monograph / Steiner George. – 3-rd edition. – Shanghai : Shanghai Foreign Language Education Press, 2001. – 563 p.
5. Steiner George. After Babel. Aspects of Language and Translation : monograph / Steiner George. – 3-rd edition. – Shanghai.: Shanghai Foreign Language Education Press: 2001. – P. 3–7.
6. Tytler A. F. Essay on the principles of translation John Benjamins / A. F. Tytler. – Publishing Co. ; 3 Revised edition (January 1), 1978. – 264 p.

7. Schleiermacher F. Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens / F. Schleiermacher // Das Problem des Übersetzens / Ed. H.J. Störig. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963. – S. 38–70.
8. Steiner George. After Babel. Aspects of Language and Translation : monograph / Steiner George. – 3–rd edition. – Shanghai. : Shanghai Foreign Language Education Press, 2001. – P. 8.
9. Гадамер Х.–Г. Истина и метод: Основы филос. Герменевтики / Х.–Г. Гадамер ; общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. – М. : Прогресс, 1988. – 704 с.
10. Ballard M. De Cicéron à Benjamin. Traducteurs, traductions, réflexions / M. Ballard. – Lille : Université de Lille III, 1992.
11. Гоциридзе Д. З. Очерки по истории западноевропейского и русского перевода / Д. З. Гоциридзе, Г. Т. Хухуни. – Тбилиси : Изд-во Тбил. ун-та, 1986. – 252 с.
12. Костикова О. И. История перевода: предмет, методология, место в науке о переводе / О. И. Костикова // Вестник Московского университета : научный журнал. Серия 22. Теория перевода, № 2 (апрель–июнь). – М. : МГУ имени М. В. Ломоносова, 2011. – С. 3–23.
13. Семенец О. Е. История перевода : учеб. пособие / О. Е. Семенец, А. Н. Панасьев. – К. : Изд-во при Киев, ун-те, 1989. – 296 с.
14. Курилов А. С. Литературоведение в России XVIII века / А. С. Курилов. – М. : Наука, 1981. – 264 с.

РЕЗЮМЕ

Шапкина Н. Н. Исторические источники возникновения и этапы развития переводческого дела.

В статье кратко изложена история возникновения переводческого дела и основные этапы его развития:

- *первый этап – «синкретично-коммуникативный» – от древнейших цивилизаций Месопотамии – до XV ст. до н. е.*
- *второй этап – от XV ст. до н. е. – до XIII ст. до н. е. Его можно условно назвать «синкретично-информационный».*
- *третий этап – от XIII ст. до н. е. до VII ст. до н. е. – «синкретично-ортодоксальный».*
- *четвертый этап, на наш взгляд, длился от VII в. до н. е. до XI в. – «ортодоксально-секуляризационный».*

Ключевые слова: перевод, история перевода, переводческое дело, этапы развития.

SUMMARY

Shapkina N. Historical sources of origin and development stages of the translation.

The article summarizes history of translation. The activity of translators in recent years has become an indispensable condition for the development of international contacts, exchange of business and scientific and technical information.

It is well known that since ancient times the profession of a translator was respectable and honorable. History shows that in ancient Carthage (the ninth century BC), inhabited by people who spoke different languages there was a special caste of «professional translators». They had a special legal status and enjoyed an exceptional advantage: they were exempt from any duties. The researchers, even externally, the members of the caste of interpreters differed from the others: they walked with shaven heads and wore tattoos.

Those who translated from several languages had a tattoo – a parrot with outstretched wings. Those who were able to work only with one language had a parrot with folded wings.

The main stages of translation development are defined.

- *The first stage – from the ancient civilizations of Mesopotamia, which arose around 5000 years before the Phoenician alphabet – to the XV century BC. This period can be called «syncretic-communicative» when the translation was represented by purely verbal means of communication between people and nations.*

- *The second phase – from the XV century BC, when it was one of the first recorded in history of phonetic writing, which went from the Greek alphabet, and then Cyrillic and Latin – to the emergence of Judaism and Christianity – the XIII century BC. It can be called «syncretic-information».*

- *The third phase – from the thirteenth century BC to the VII century BC, when religion was the basis of human life and the translation was a means of spreading religious traditions. It can be called «syncretic-orthodox».*

- *The fourth stage, in our view, lasted from the VII century BC to the XI century AD in which took place not only the first scientific discovery and knowledge about the world, but also their application in life. Translations of this period were not only a means of spreading religious canons, and scientific and theoretical knowledge. It can be called «orthodox-sekulyaryzatsiynym».*

Key words: *translation, history of translation, translation development.*